

Folkbiblioteken i Stockholms län 2013

– regionala förutsättningar för kunskapssamhället

Förord

Svensk biblioteks förening har sina medlemmars uppdrag att synliggöra bibliotekens verksamhet och därigenom öka förståelsen för bibliotekens breda och viktiga funktioner.

Biblioteken sprider kunskap, kultur och information. De stimulerar till läsning och bildning, vilket gynnar demokrati, dialog och fördjupad förståelse. Denna uppgift är lika aktuell och angelägen i dag som någonsin tidigare.

Det livslånga lärandet, som alla värnar om, är fortfarande mer vision än verklighet. Kunskapsklyftorna i samhället växer och flera undersökningar visar att läsförståelsen bland unga minskar. Denna utveckling ska ses mot bakgrund av de intensivt diskuterade problemen med sjunkande resultat i skolan som präglar den senaste tidens offentliga samtal.

I den nya bibliotekslagen har folkbiblioteken givits ett tydligt uppdrag att främja läsning och tillgång till litteratur. Särskild uppmärksamhet ska ägnas åt barn och ungdomar för att främja deras språkutveckling. Tillgången till bibliotek och användningen av dem har stor betydelse för utvecklandet av läsfärdigheter och läsinträsse. Det finns ett tydligt samband mellan avståndet till bibliotek och hur ofta barn och unga använder det.

Den nya bibliotekslagen måste därför bli mer än fagra ord och följas upp med konkreta satsningar på ökad kvalitet och kvantitet i bibliotekens verksamhet. Biblioteken behöver bättre förutsättningar att fullgöra sitt demokratiska och folkbildande uppdrag. Fler måste få det enklare att ta del av bibliotekens utbud och tjänster. Fler måste få kortare väg till bibliotek som både erbjuder en bred verksamhet och är bemannade med utbildad personal.

Min förhoppning är att denna rapport ska stimulera till diskussioner om bibliotekens verksamhet och lämpliga åtgärder för att fler ska få tillgång till bibliotekets alla resurser. Mycket kan göras lokalt men inte allt.

Statistiken visar tydligt att det behövs en gemensam nationell biblioteksstrategi, bland annat för att tydliggöra hur barns tillgång till bibliotek ska bli bättre och hur biblioteken ska mobiliseras i arbetet för ökad läsning och läsförståelse.

En nationell biblioteksstrategi behövs dessutom för att samla, stödja och sprida idéer och verksamhetsutveckling samt för att utgöra ett stöd för bibliotekens planering, styrning och uppföljning.

Niclas Lindberg
Generalsekreterare, Svensk biblioteks förening

Fakta om bibliotek

"Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning. Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla."

(Bibliotekens ändamålsbestämmelse i 2§ bibliotekslag 2013:801)

Att Sverige har bra bibliotek är en angelägenhet för alla. De är neutrala och öppna institutioner som gynnar demokrati och gemenskap. De bidrar till kunskap, forskning, läsning och kultur. Allt det behöver Sverige mer av. Vad visar då statistiken och den kunskap som finns om bibliotek och biblioteksanvändning?

Biblioteken bidrar till läsutveckling och lärande

Utlåningen minskar men fortfarande görs cirka 67 miljoner lån på landets folkbibliotek varje år. Hälften av de böcker som lånas ut är barnböcker. Efter det är utlåningen av fackböcker för vuxna störst. För barns läsutveckling och människors lärande spelar bibliotekens bokutlåning alltså en stor roll.

Givetvis lånas fortfarande skönlitteratur på biblioteken – och inte bara från topplistan. Besökarna tycker visserligen att det är viktigt att biblioteken har ett bra utbud av nyutkomna böcker. Men lika viktigt tycker de att det är att biblioteken även har ett gediget utbud av böcker som är svåra att hitta på andra ställen. Biblioteken fyller därmed en viktig funktion att sprida svårillgänglig litteratur och visa upp ett urval och en bredd bortom topplistan. Andra viktiga skäl att använda folkbiblioteket är att ta del av andra medier än tryckta, till exempel ljud-böcker, musik och film. Antalet lån av denna typ av audiovisuella medier vid folkbiblioteken har ökat. 1990 gjordes cirka 4 miljoner. År 2013 hade lånen ökat till 11,5 miljoner.

Läsning av e-böcker är ännu inte utbredd, men den ökar snabbt. På folkbiblioteken ökade e-boksutlåningen med 43 procent under 2013 jämfört med 2012. Enligt 2013 års nationella SOM-undersökning har 11 procent av befolkningen läst minst en e-bok någon gång under

året. Läsningen av skönlitteratur i e-boksform är tre gånger så utbredd bland personer i åldrarna 16 till 29 än bland personer som är 65 år eller äldre och för facklitteratur är skillnaden ännu större. De nya och utvecklade bokformaten gör att biblioteken även kan nå nya användargrupper.

Biblioteken ger sakkunnig hjälp för kunskap, arbete och kultur

Utöver att ta del av litteratur är det vanligaste skälet till biblioteksbesök att man vill ha sakkunnig hjälp. Bibliotekarien och dennes kompetens att guida i informationslandskapet spelar en avgörande roll för viljan att besöka biblioteket.

Biblioteken har också en given plats i lärandets infrastruktur och utgör en viktig plats för studier. Enligt 2012 års nationella SOM-undersökning besöker 10 procent av kvinnorna och 8 procent av männen biblioteket för att få tillgång till en studie- eller arbetsplats.

Lika viktigt som biblioteken är för studier är de för att ge tillgång till internet. Enligt 2012 års nationella SOM-undersökning har 10 procent av kvinnorna och 8 procent av männen använt internet på biblioteket. Detta ska ses mot bakgrund av att 1,1 miljoner svenskar, enligt rapporten *Svenskarna och internet 2013*, ingår i det digitala utanförskapet. Jämfört med 2012 har detta utanförskap minskat med 100 000 personer. Minskningen går dock allt långsammare. I det perspektivet är biblioteken och deras publika datorer med internetuppkoppling och möjligheten att få sakkunnig hjälp av avgörande betydelse.

Biblioteken är centrum för berättande och skapande inte bara genom det tryckta ordet. Biblioteket är en arena för många olika konstnärliga uttrycksformer. Under 2013 anordnade folkbiblioteken 113 000 publika aktivitetstillfällen. 62 procent av dessa aktiviteter är riktade till barn och unga och det rör sig vanligen om olika former av läsförmedlande aktiviteter. Utöver innehåll i form av material, kompetens eller arrangemang är miljö i sig och möten med andra också viktiga faktorer för besök. Det finns många exempel på vad det regelbundna biblioteksbesöket skänker människor.

Biblioteken främjar informationskompetens

En viktig anledning till varför bibliotek behövs i dag är att kraven på kunskap ökar i takt med att tillgången på information ökar. För att Sverige som land ska vara konkurrenskraftigt och för att vi som individer ska kunna hävda oss krävs utvecklad informationskompetens. Vi måste ständigt utveckla vår förmåga att söka och sovra i informationsflödet och tillgången till information från många och pålitliga källor blir alltmer betydelsefull. I takt med det ökande informationsflödet ökar också behovet av en utvecklad läsförståelse hos barn och unga. Läsförståelsen kommer ur läsande som bygger på läslust. Att stimulera läsande, underlätta kunskapsinhämtning och sprida informationskompetens är några av de viktiga uppgifter biblioteken redan i dag ägnar kraft och möda åt.

Användandet sjunker och klyftorna ökar

Enligt 2012 års nationella SOM-undersökning är allmänhetens förtroende för biblioteken fortsatt högt och servicen får toppbetyg. Trots det – och trots de fantastiska insatser biblioteksanställda gör varje dag i möten med barn, arbetslösa, företagare, studenter och forskare – pekar de nationella kurvorna åt fel håll. Besöken och utlåningen går ned.

Besöken på folkbiblioteken minskade under 2013 med 2,4 miljoner jämfört med 2011. Det finns dock ett mörkertal i denna statistik. Mellan 2010 och 2013 har antalet obemannade utlåningsställen, där låneregistrering inte sker, ökat med nära 30 procent. Det går inte att mäta hur många som besöker dessa och lånar de medier som finns där.

Den långsiktiga minskningen av antalet biblioteksbesök är dock tydlig och gäller både kvinnor och män. 2001 besökte 71 procent av befolkningen ett bibliotek minst en gång under året. Motsvarande siffra 2012 var 46 procent av befolkningen.

Under 2013 minskade även utlåningen av fysiska medier, såsom tryckta böcker på folkbiblioteken med cirka 271 000 lån jämfört med 2012. 50 procent av skolbarnen saknar bemannade skolbibliotek. Fler får längre till biblioteken och klyftorna i biblioteksanvändningen och läsningen ökar. Män läser och använder biblioteken mindre än

kvinnor. Personer med lägre utbildning läser och använder biblioteken mindre än personer med högre utbildning.

De vikande kurvorna är dock inte ödesbestämda utan går att påverka om biblioteken ges förutsättningar att leva upp till de berättigade krav som befolkningen ställer.

Närhet och öppettider avgörande

De två viktigaste tillgänglighetsfaktorerna är närhet och öppettider. Det är alltså viktigt att biblioteken ligger på rätt platser och har öppet på tider som passar användarna.

Några av bibliotekens viktigaste användargrupper är barn, ungdomar och äldre. Dessa är beroende av närhet till biblioteksservice. En delförklaring till de minskade biblioteksbesöken är att närheten till biblioteken försämrats som en följd av att mer än var tredje biblioteksfilial har lagts ned sedan 1990. Samtidigt har endast en av tre elever i grundskolan eller i gymnasiet tillgång till ett ordentligt och åtminstone på deltid bemannat skolbibliotek i skolans lokaler.

Personaltätheten är A och O

Personaltäthet är en annan viktig del av bibliotekens attraktivitet. Utöver att ta del av litteratur är det vanligaste skälet till biblioteksbesöket att man vill ha sakkunnig hjälp. Inte minst inom barnbiblioteksverksamheten är god personaltäthet viktig, om man vill stimulera besök och läsning. Antalet årsverken har sjunkit från cirka 6 100 år 1990 till 4 628 år 2013. Detta utgör en delförklaring till den minskade biblioteksanvändningen bland barn och unga.

Nya och varierande informationskällor viktiga

Utöver tillgänglighet och personaltäthet är faktorer som hög andel nyförvärv och god tillgång till musik, film, ljudböcker, databaser, tidnings- och tidskriftsprenumerationer något som kännetecknar bibliotek med många besök och utlån.

Teknikutvecklingen har medfört att en bok nu ges ut i en mängd format. Det handlar om olika tryckta exemplar från biblioteksband och storstilsböcker till pocket, men också om talböcker och e-böcker.

Till dessa format kan fogas flera olika film- och musikformat, informationskällor via webben och teknik för att underlätta informationsöverföring i form av särskilda spelare, läsplatser med mera. Allt detta innebär stora möjligheter både för biblioteken och deras användare. Nya format och nya hjälpmedel gör att biblioteken kan nå nya grupper. Samtidigt innebär det ökade utbudet och de ökande möjligheterna ansträngningar på bibliotekens inköpsbudgetar. Pengarna ska räcka till mer. Mot bakgrund av detta är det bekymmersamt att inköpsbudgeterna minskar. Medan teknikutvecklingen rusat på har inköpsbudgeten mätt i kronor per invånare rasat med 10 procent sedan 2000. Gapet mellan det möjliga och det önskvärda krymper.

Folkbiblioteken i Stockholms län

I denna rapport belyses hur biblioteksverksamheten i Stockholms län ser ut. Jämförelser görs mellan kommunerna i länet samt med riksgenomsnittet.

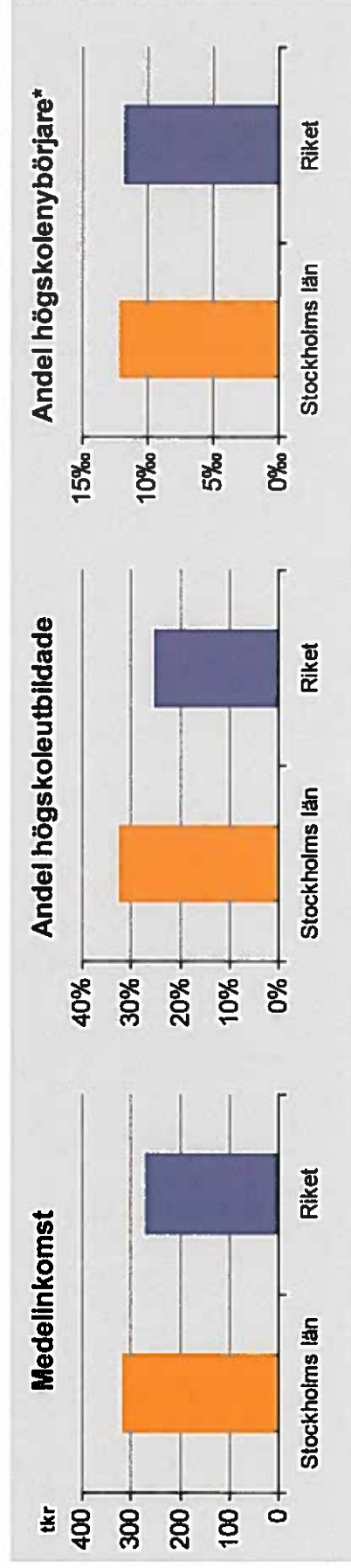
Som bakgrundsfakta redovisas här inledningsvis några siffror om inkomst- och utbildningsnivå samt siffror som visar hur intresset för högre studier i Stockholms län ser ut. Nedanstående data är hämtad från SCB. Andel högutbildade i befolkningen avser andel av befolkningen i åldern 25-64 år som år 2013 hade minst 3-årig eftergymnasial utbildning. Uppgift om medelinkomst avser år 2012 och andelen högskolenybörjare läsåret 2012/13.

Det statistiska materialet i rapporten är huvudsakligen hämtat från rapporterna Bibliotek 2013, utgiven av Kungliga biblioteket (KB), och motsvarande rapporter från åren 2005-2012. (Fram till och med 2009 utgavs dessa av Statens kulturråd.) Rapporterna finns tillgänglig på www.kb.se och www.kulturradet.se. Svensk biblioteksforening tar inte ansvar för eventuella felaktigheter i KB:s och Kulturrådets statistik. Jämförelsen med typkommunen enligt Sveriges Kommuner och Landstings gruppindelning bygger på KB:s och Kulturrådets grunddata men beräkningarna är nya och utförda av Svensk biblioteksforening. Mer information om Sveriges Kommuner och Landstings kommungruppsindelning finns tillgänglig på www.skl.se.

Stora förändringar mellan enskilda år ska tolkas med viss försiktighet. Dessa kan bero på ändrade redovisningsrutiner och liknande. Saknade staplar i diagrammen är en följd av saknade värden i KB:s och Kulturrådets statistik.

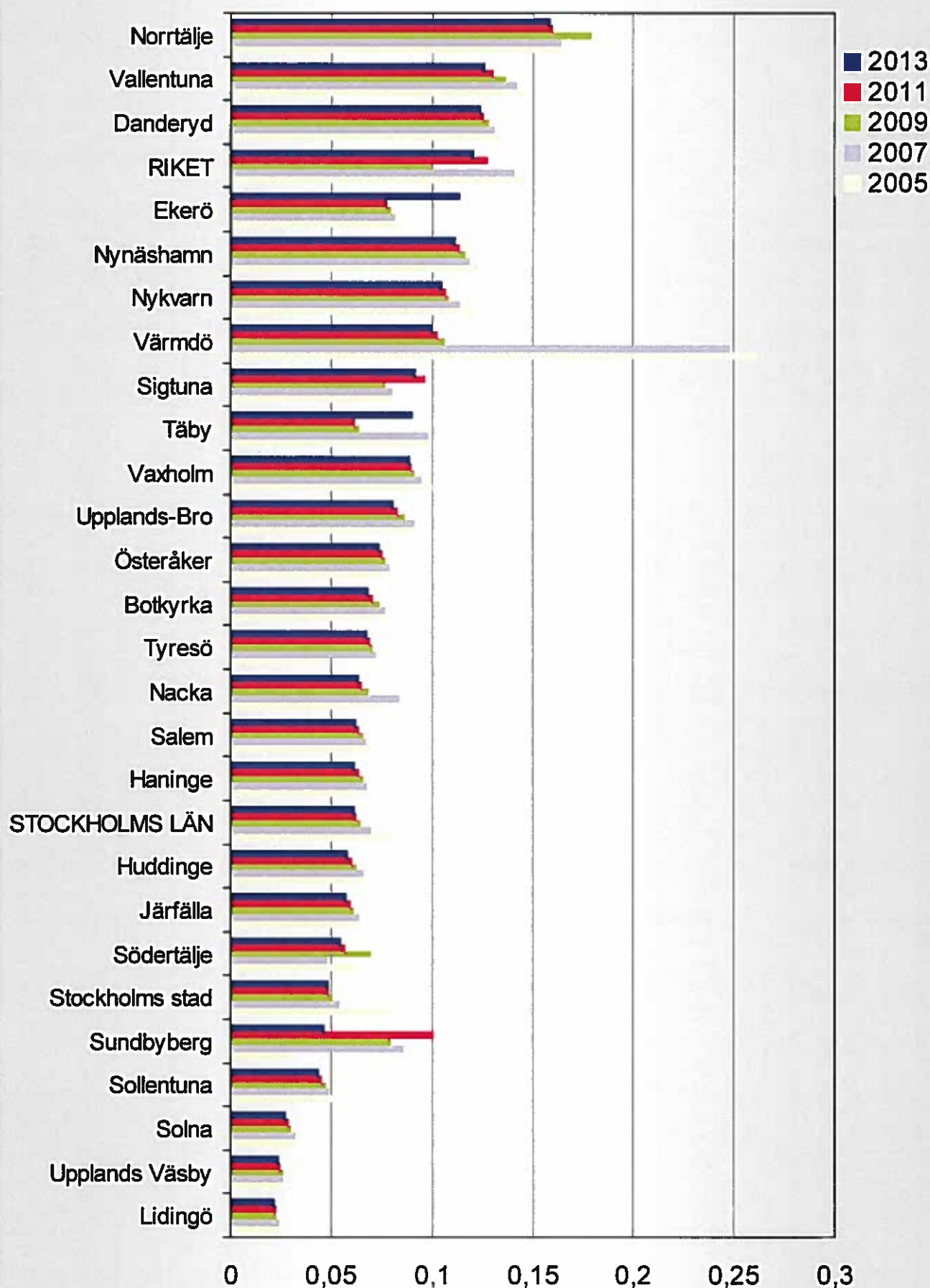
Notera att siffrorna som återfinns i diagrammet "Kostnad per lån (bok + AV)" inte är direkt jämförbart mellan åren. Från och med 2011 ingår e-musiklån i värdet vilket inte tidigare var fallet.

Folkbiblioteken i Strömstad, Norberg och Strömsunds kommuner inkom inte med statistik till 2011 års rapport varför 2010 års värden redovisas även för 2011 för dessa kommuner.

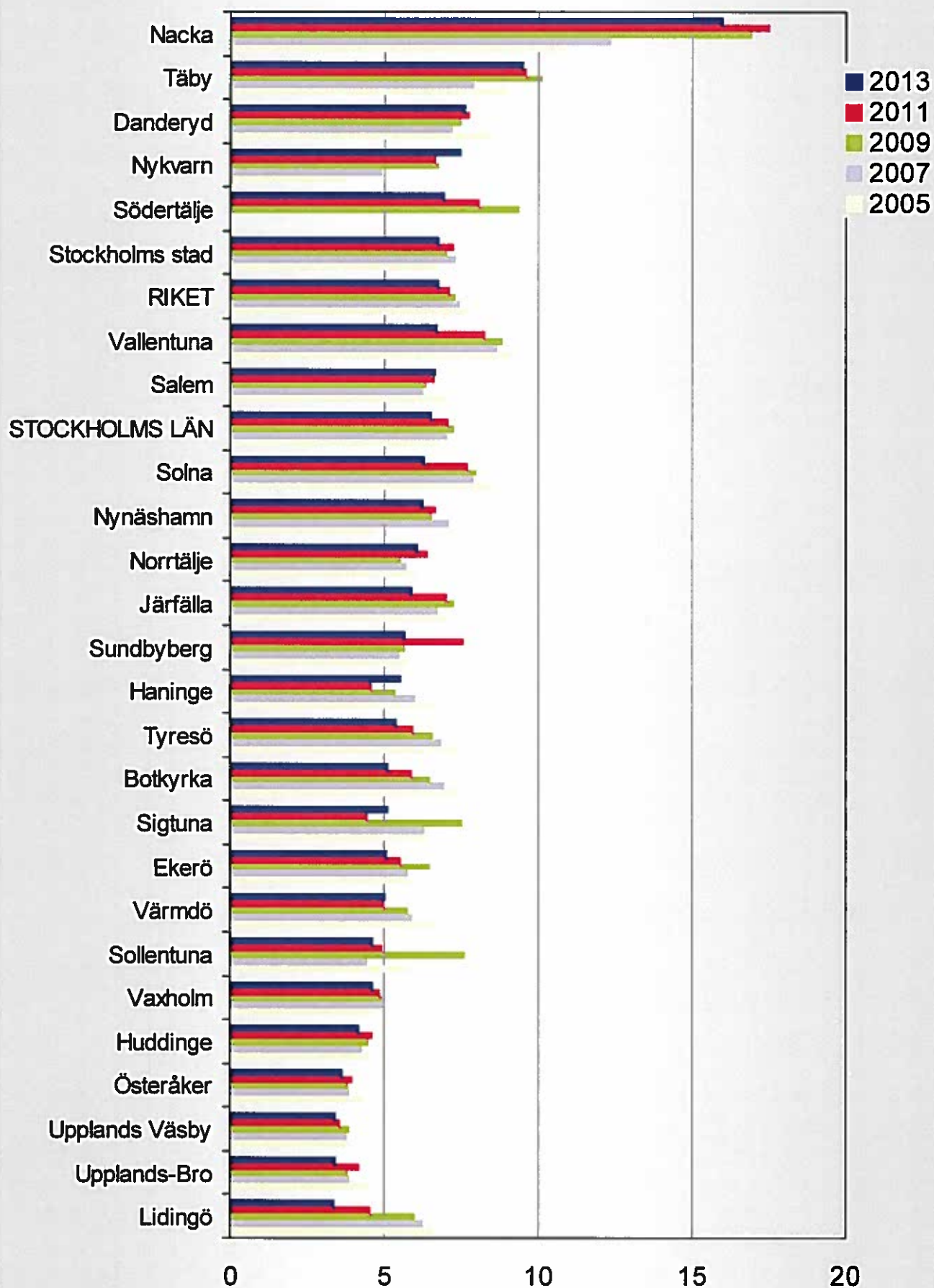

* Med högskolenybörjare avses studerande som för första gången är registrerad i grundläggande högskoleutbildning.

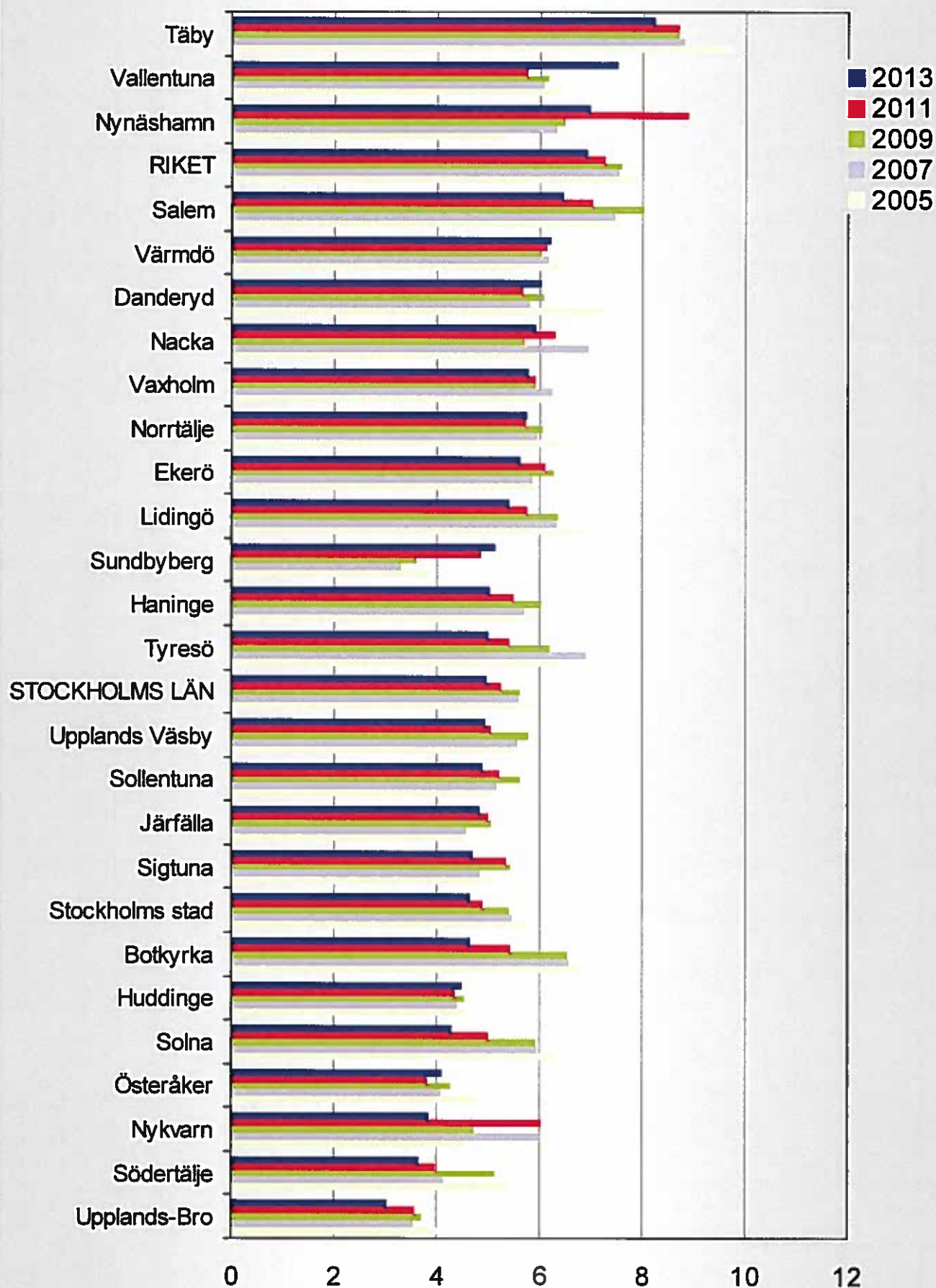
Antal biblioteksenheter per 1000 invånare

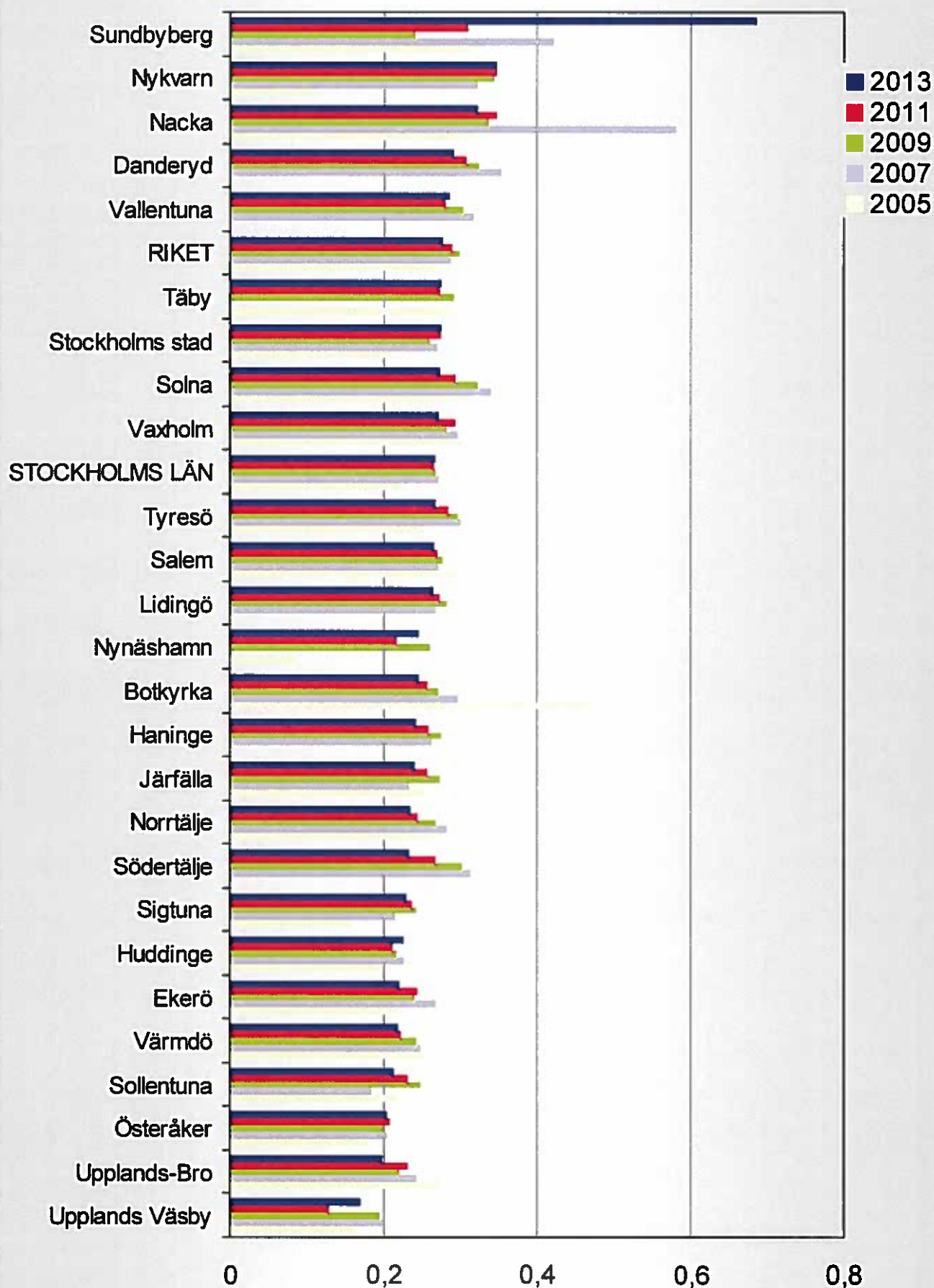
Antal besök per invånare

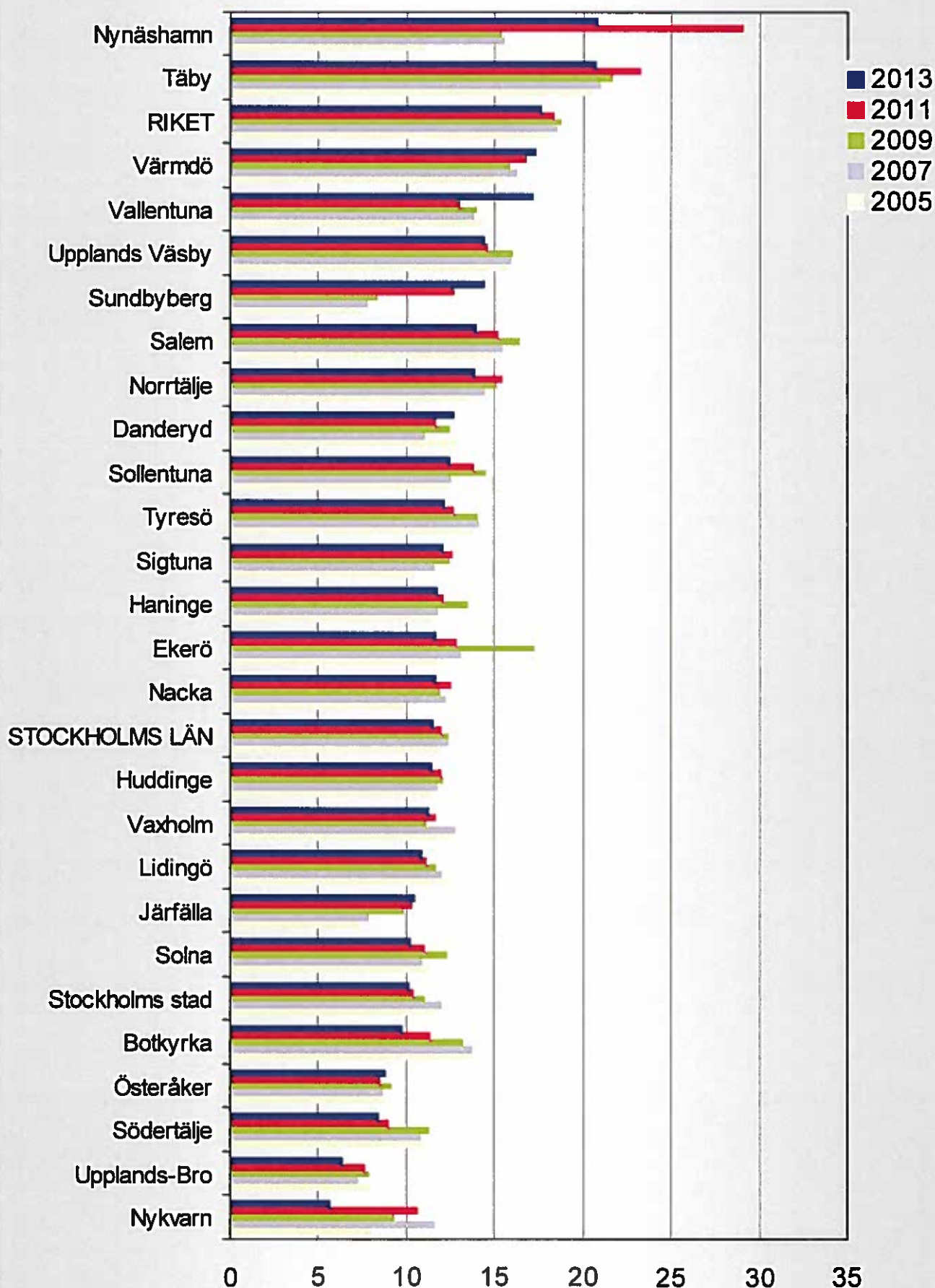
Total utlåning per invånare

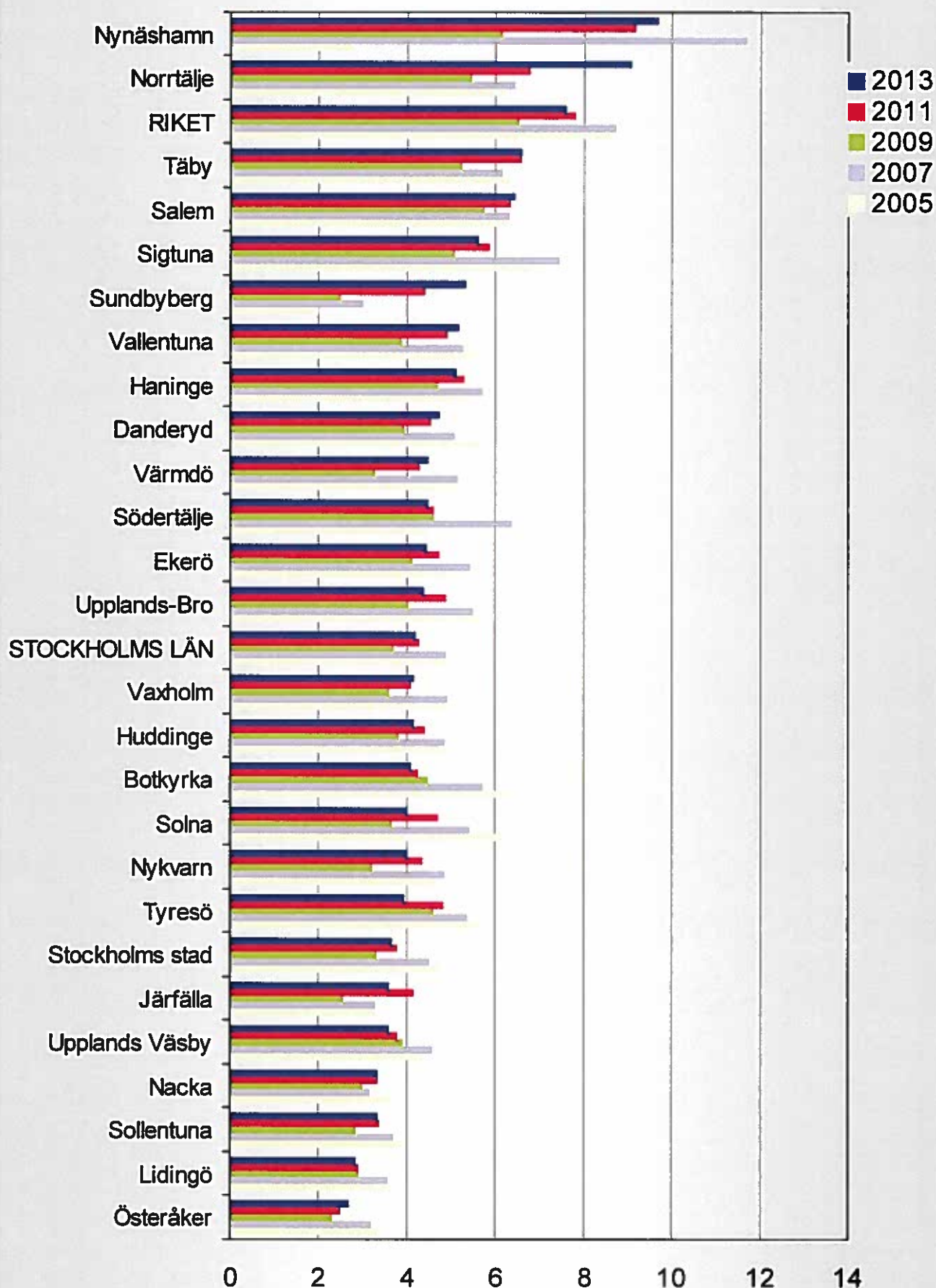
Aktiva låntagare per invånare

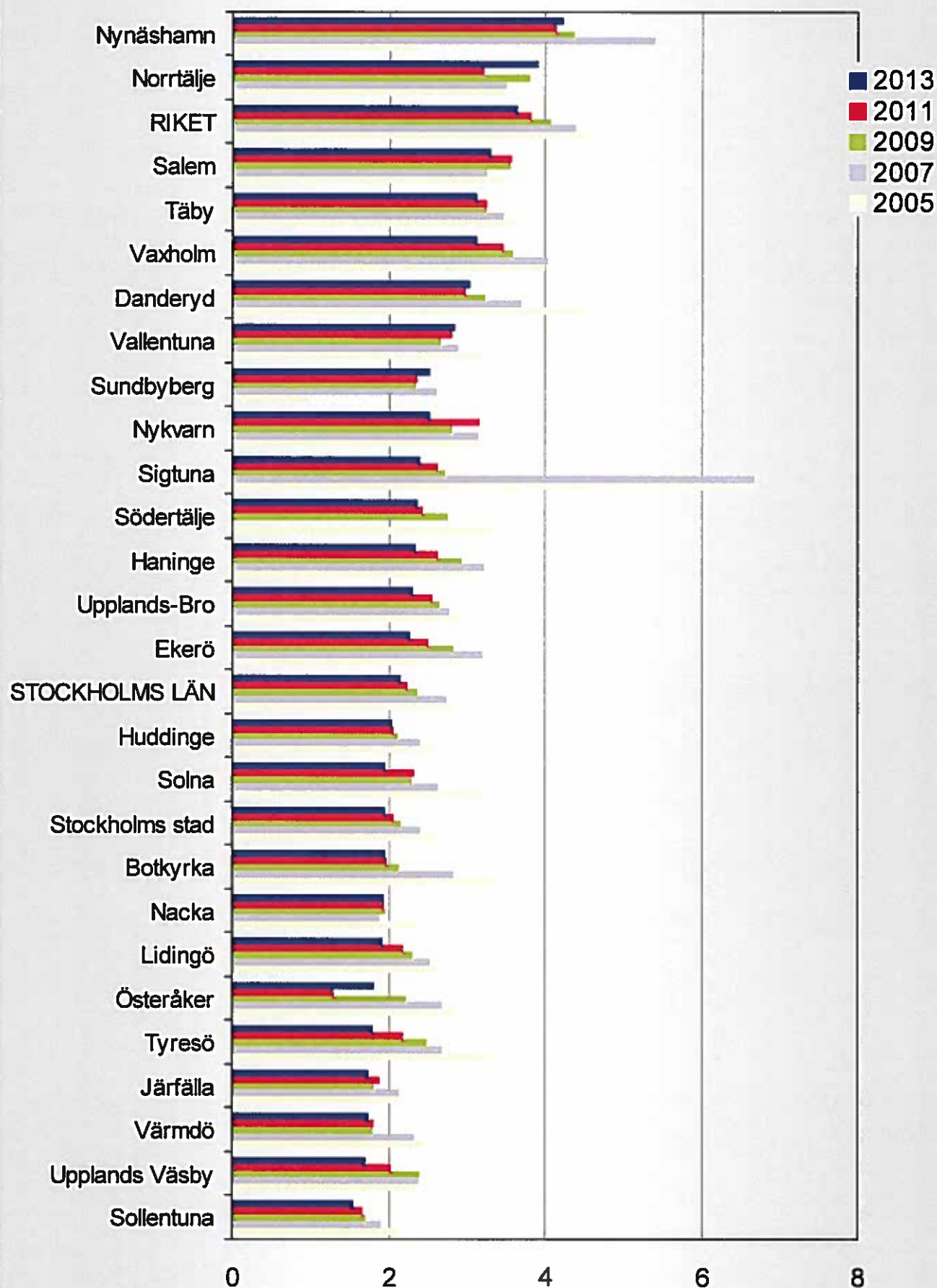
Antal barnbokslån per barn 0-14 år

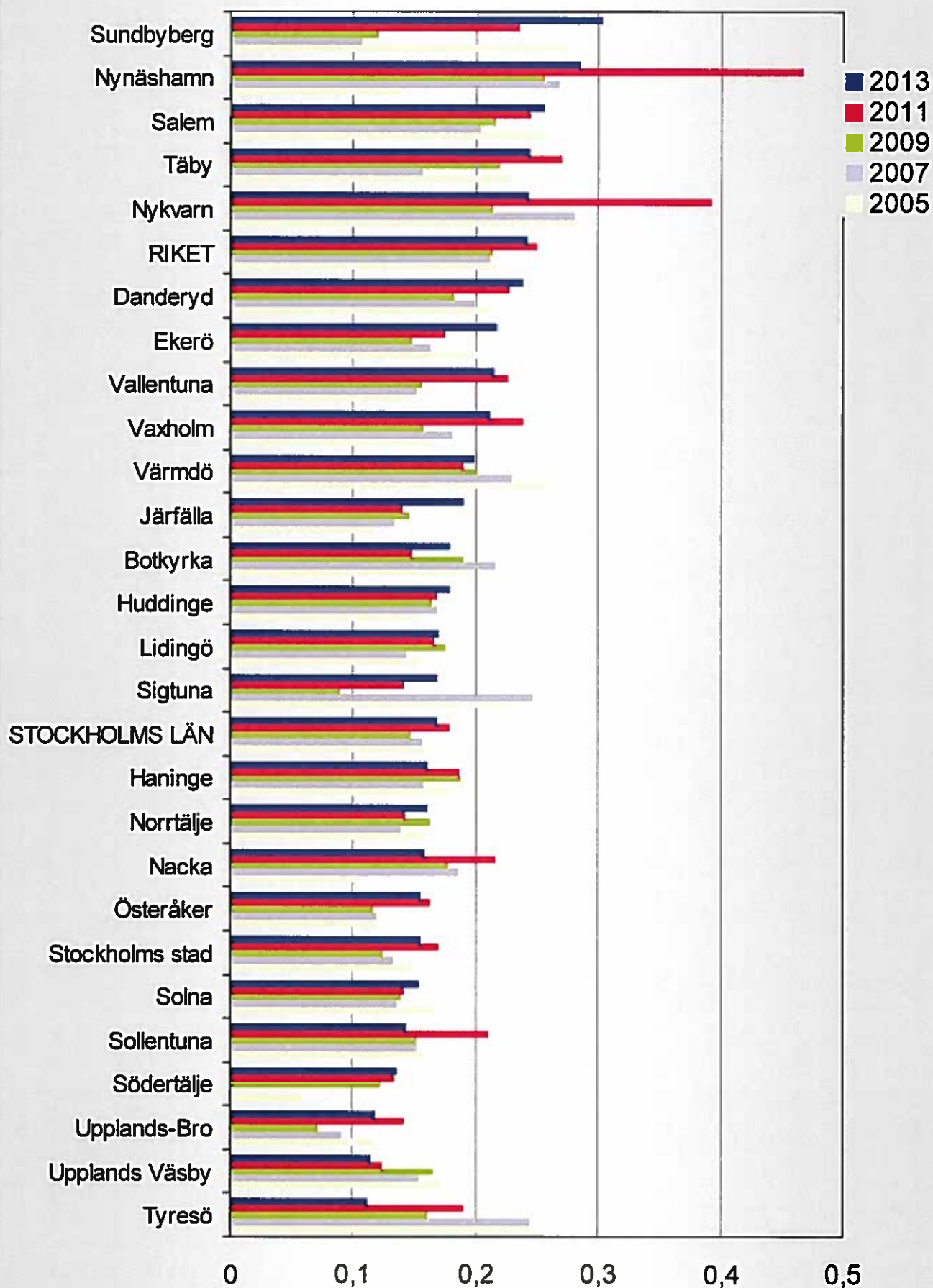
Antal barnböcker per barn 0-14 år

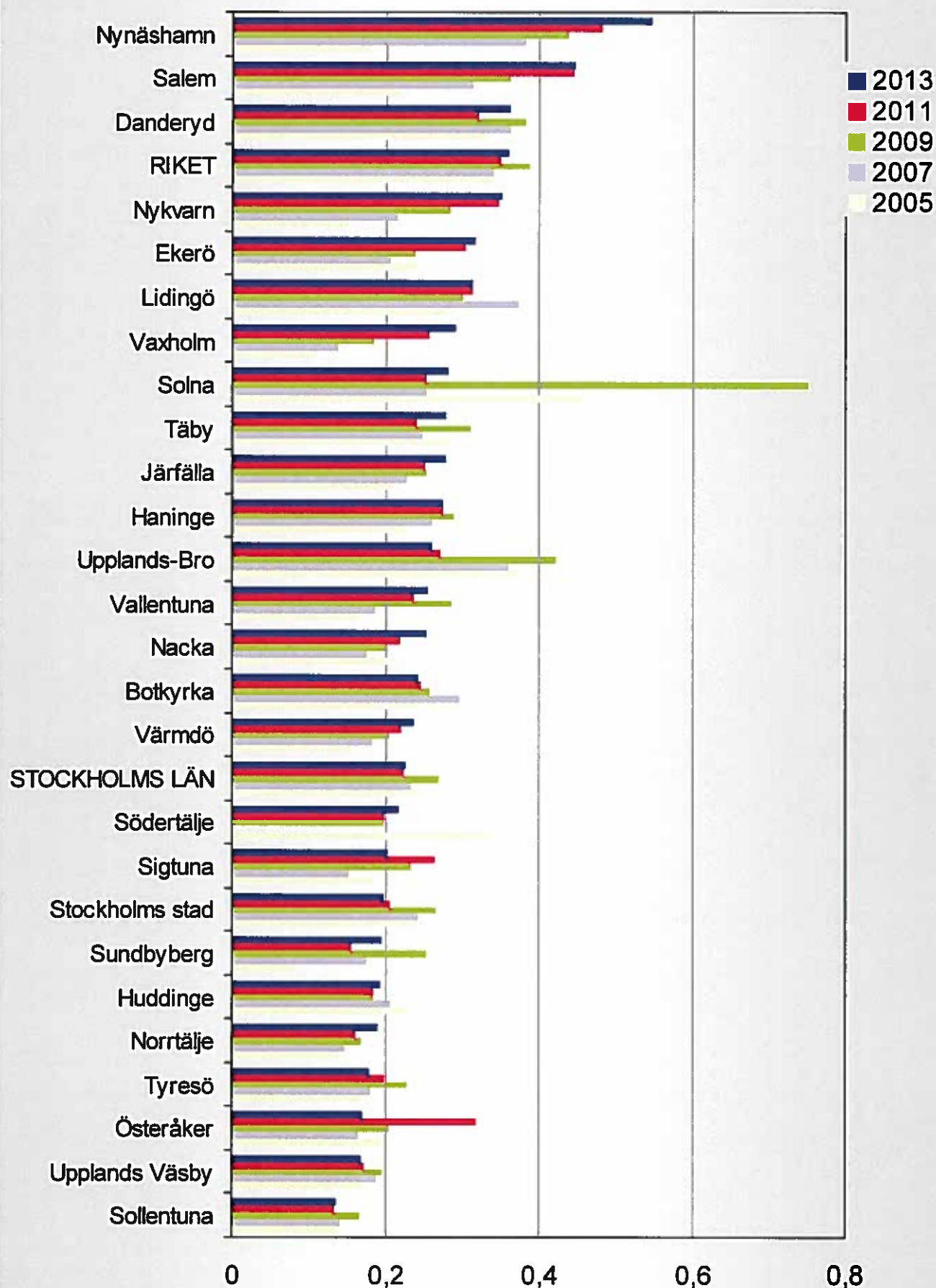
Antal böcker per invånare

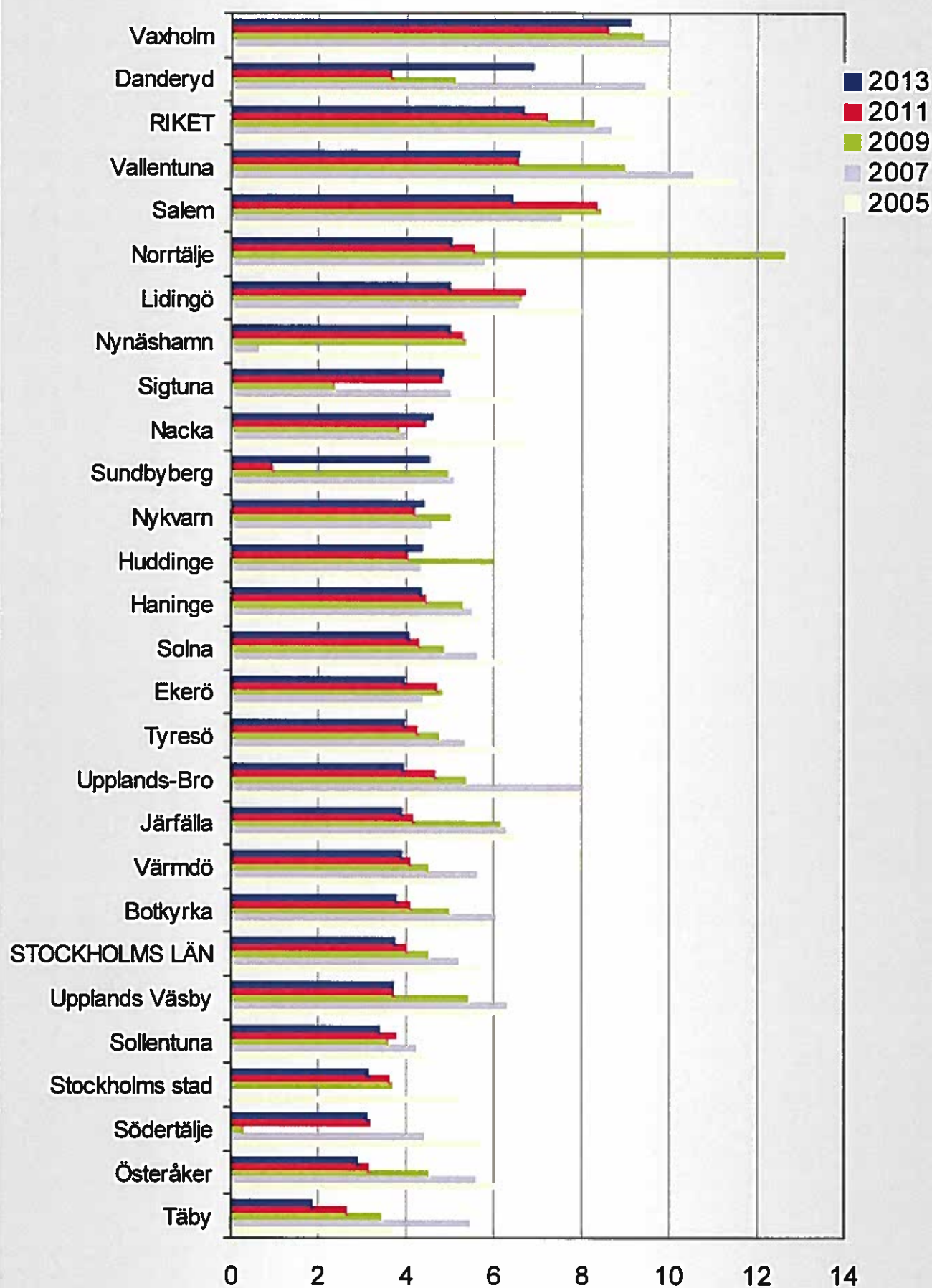
Nyförvärv, medier per invånare

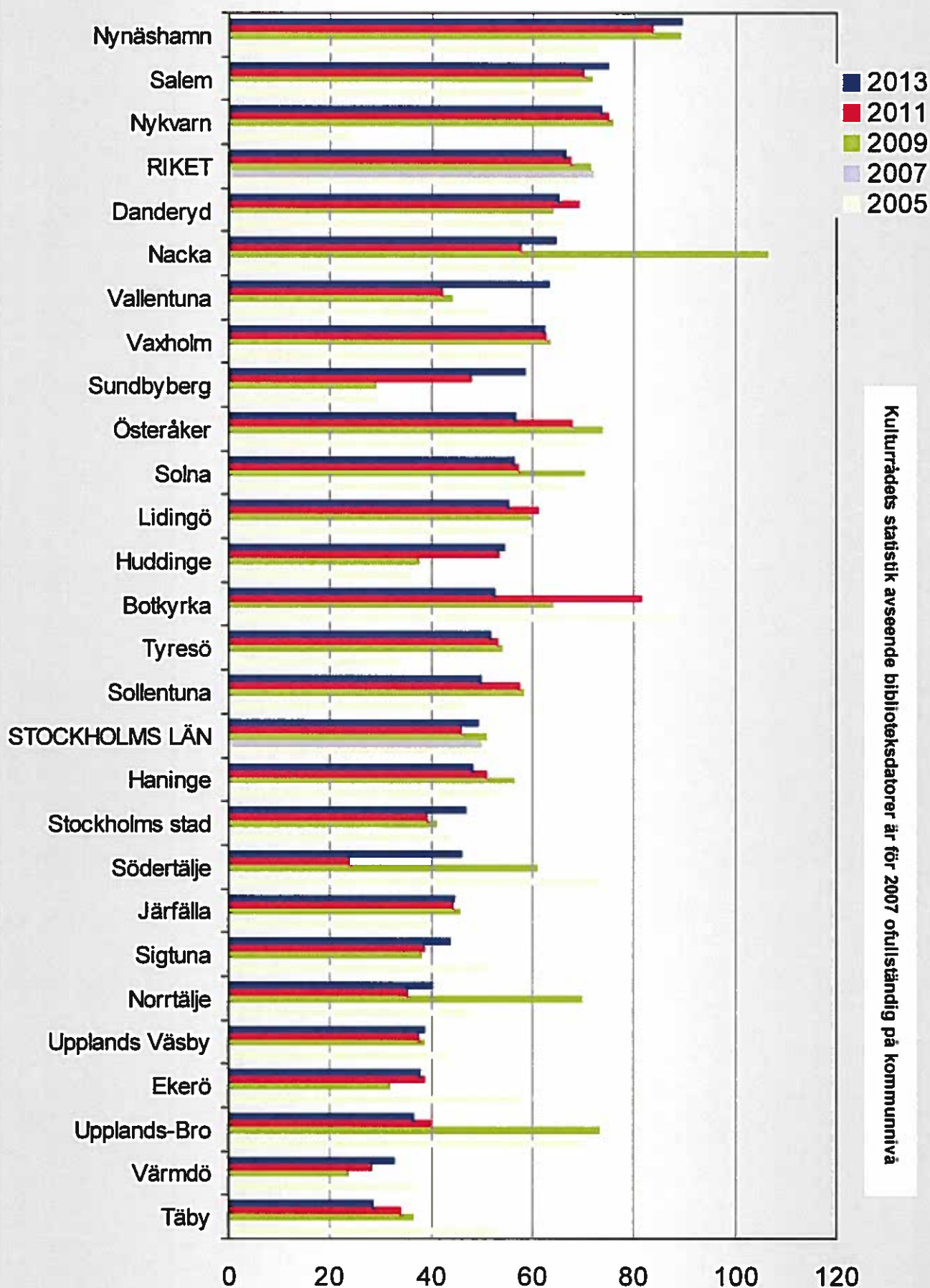
AV-bestånd per invånare

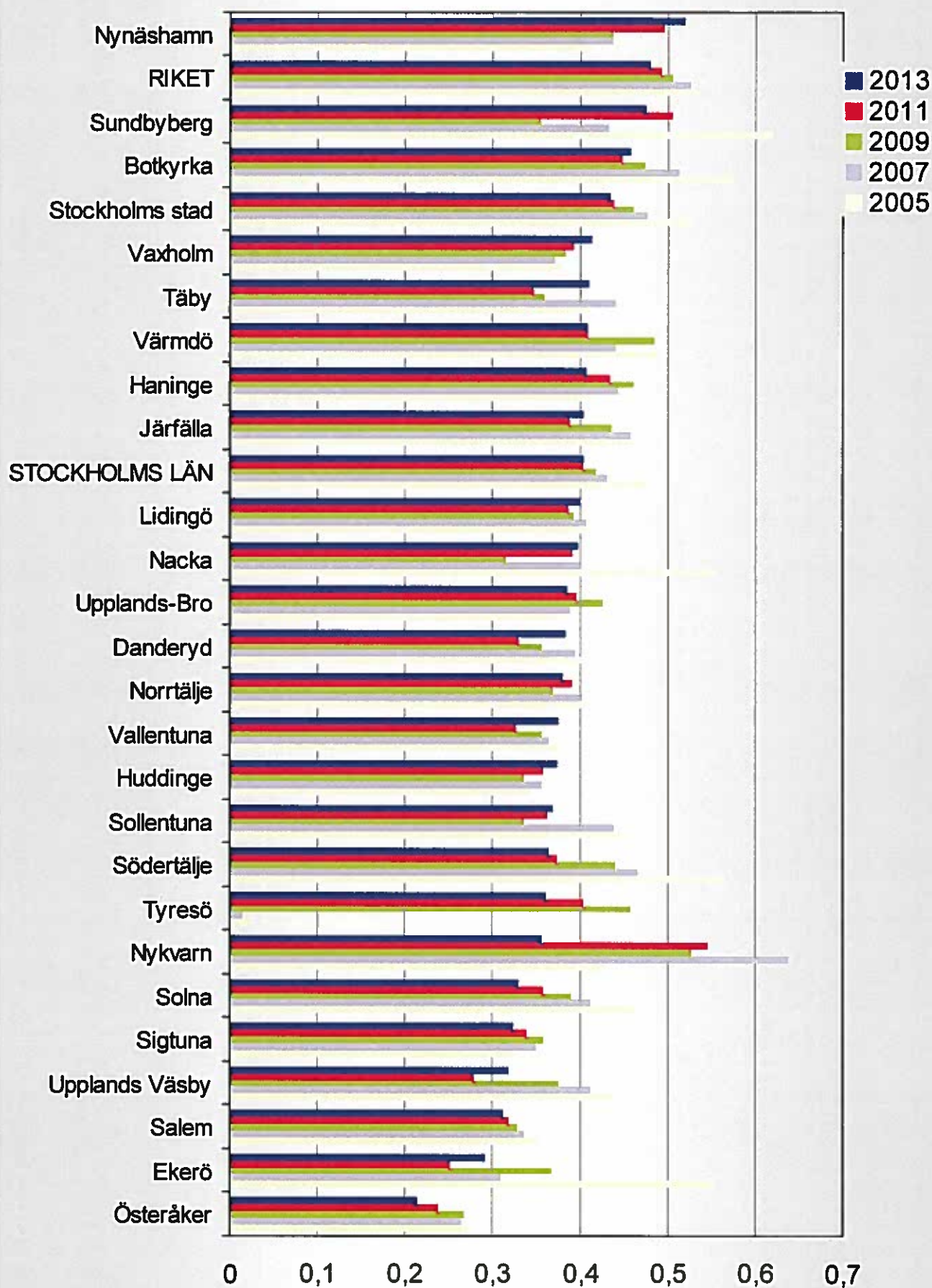
Tidskriftsprenumerationer per 1000 invånare

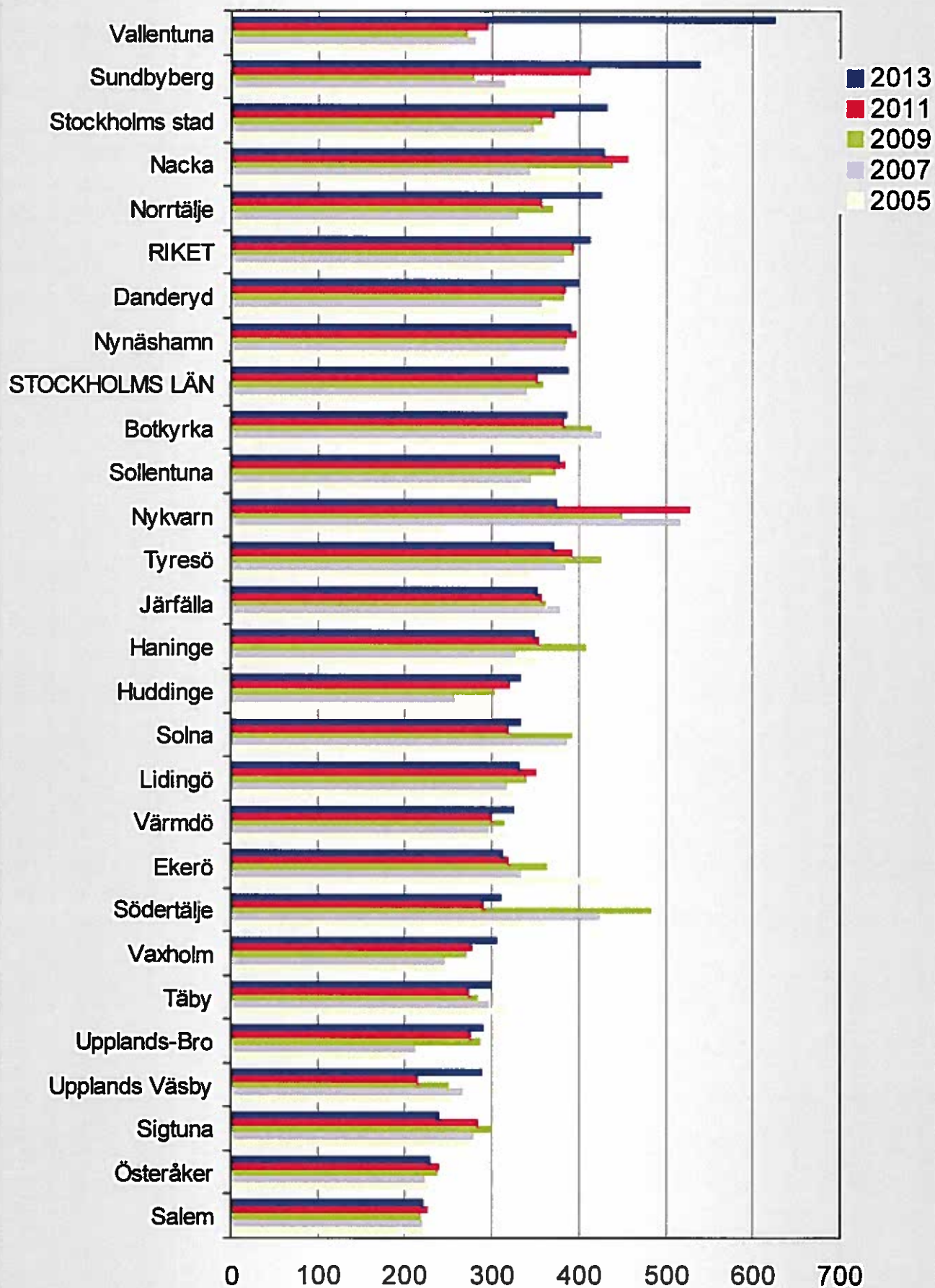
Antal biblioteksdatorer per 100000 invånare

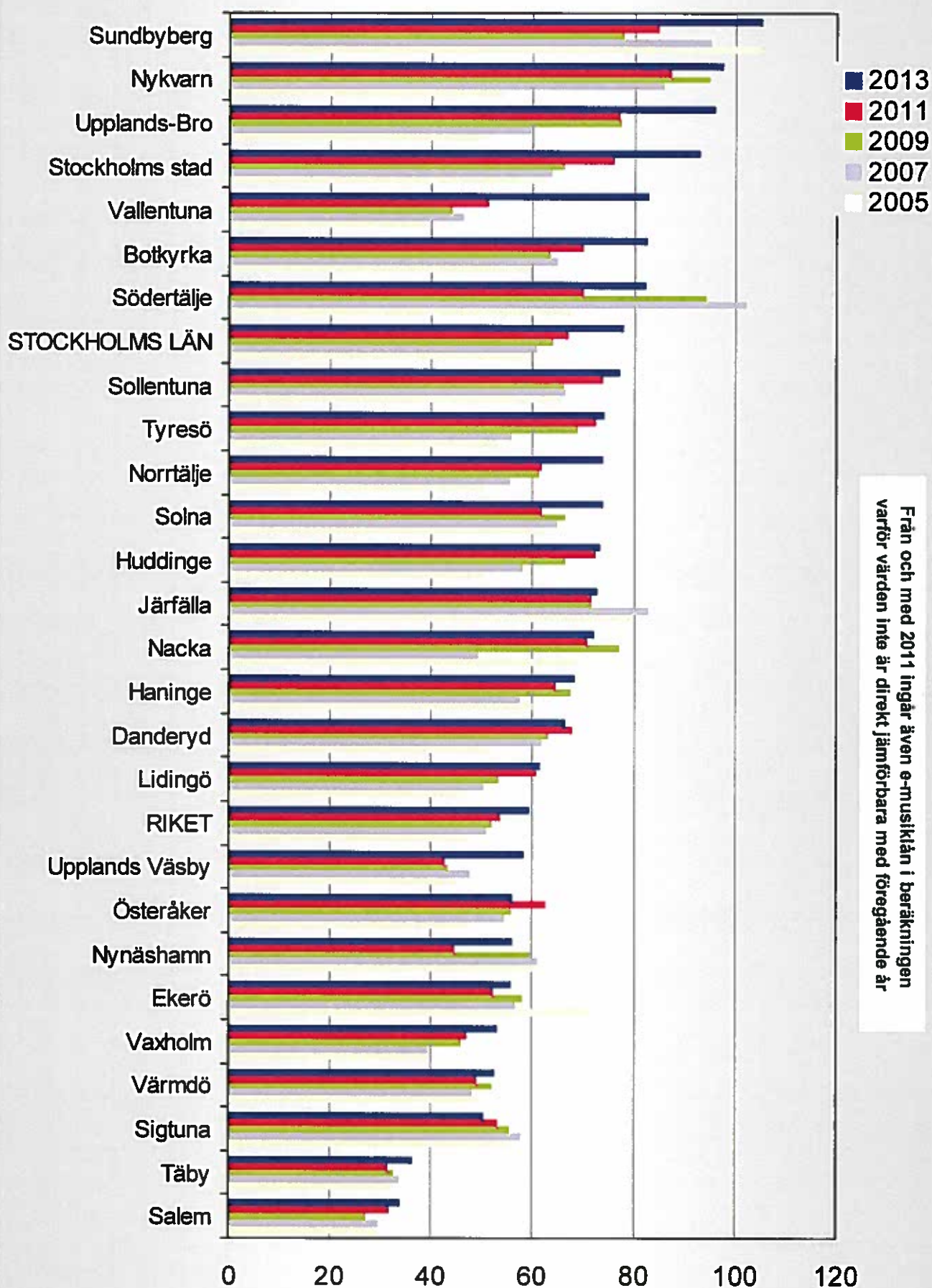
Biblioteksanställda per 1000 invånare

Total driftskostnad (kr) per invånare

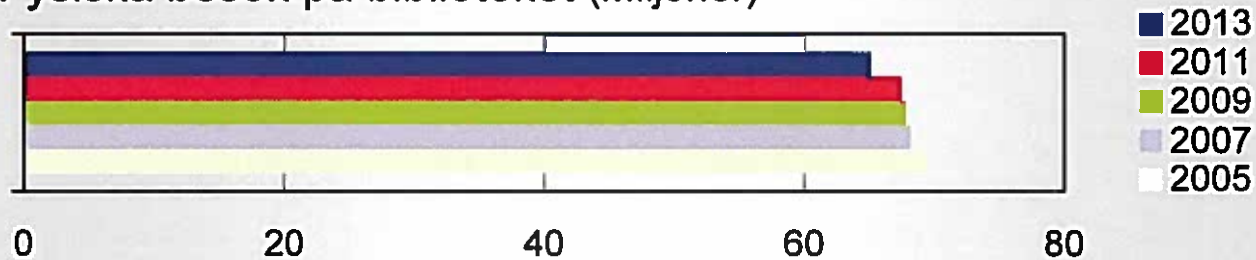

Kostnad per lån (bok + AV)

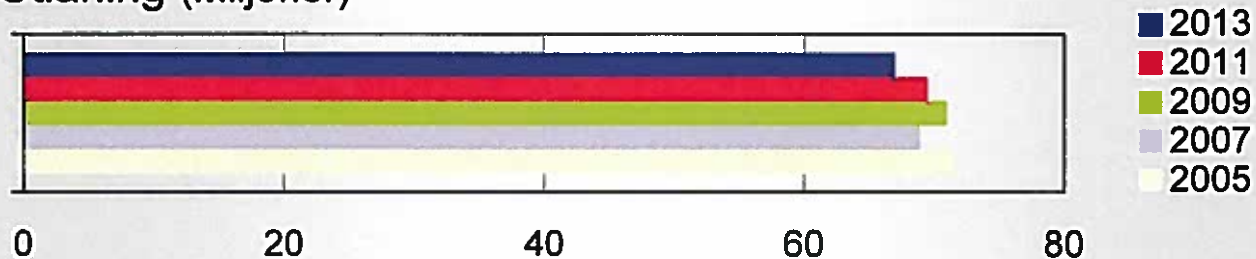

Nyckeltal för landets samlade folkbibliotek

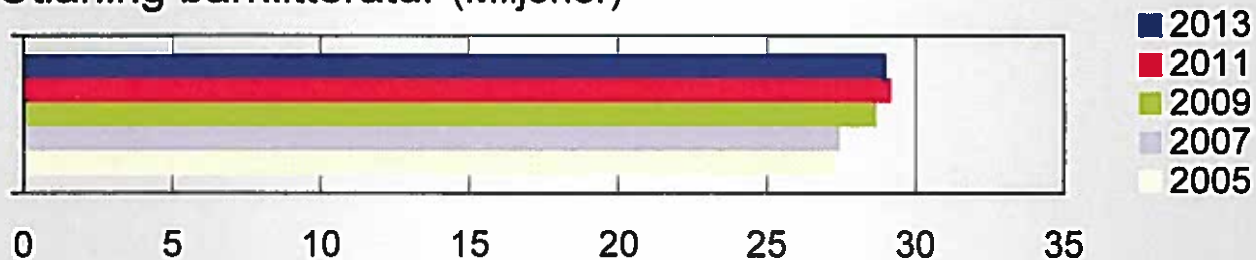
Fysiska besök på biblioteket (Miljoner)

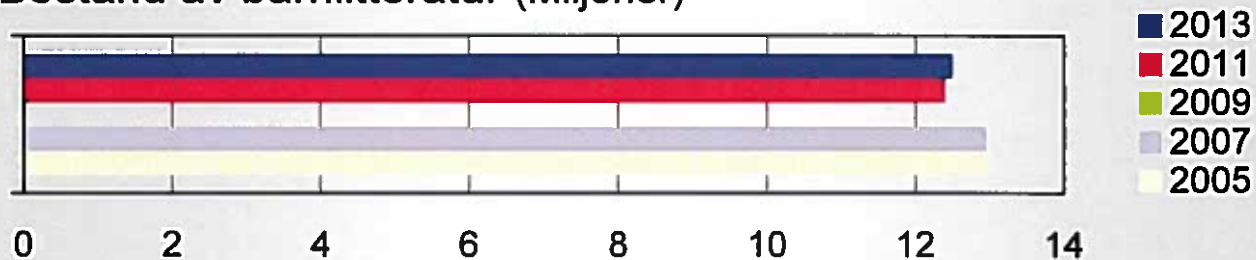
Utlåning (Miljoner)

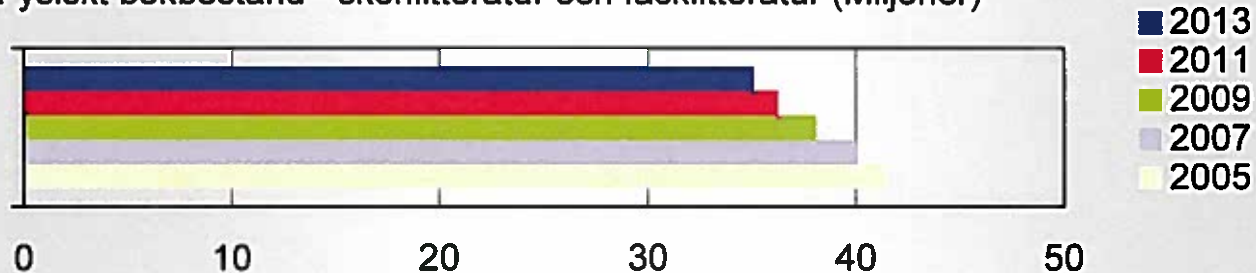
Utlåning barnlitteratur (Miljoner)

Bestånd av barnlitteratur (Miljoner)

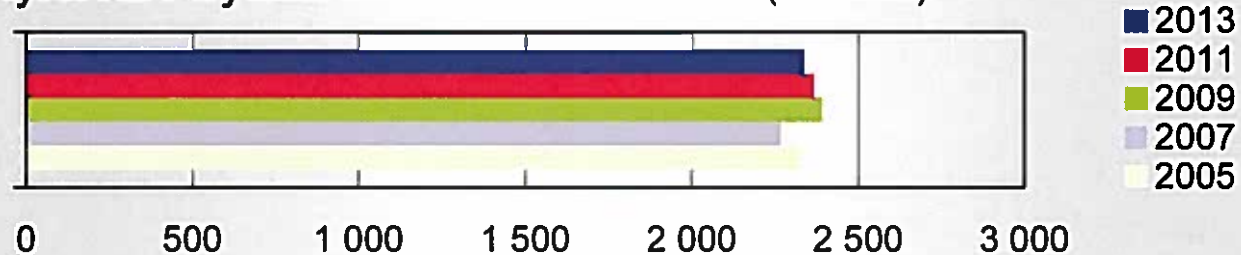

Fysiskt bokbestånd - skönlitteratur och facklitteratur (Miljoner)

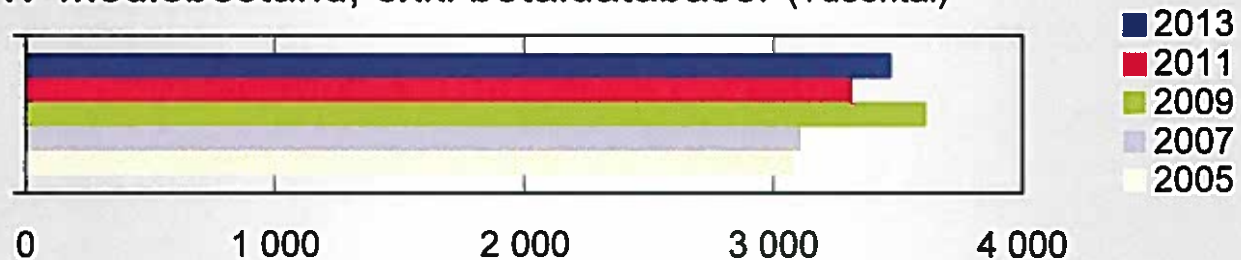

Nyckeltal för landets samlade folkbibliotek

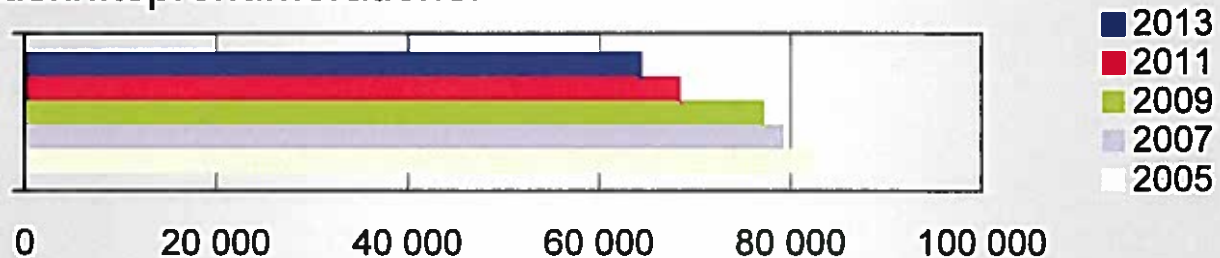
Nyförvärv tryckta medier + AV-medier (Tusental)

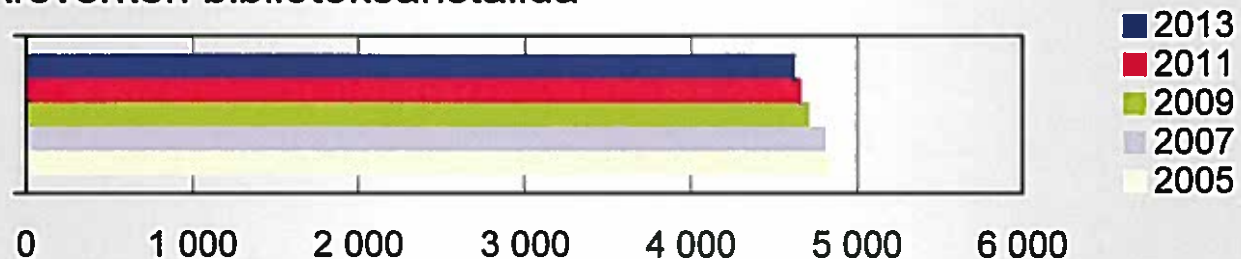
AV-mediebestånd, exkl betaldbaser (Tusental)

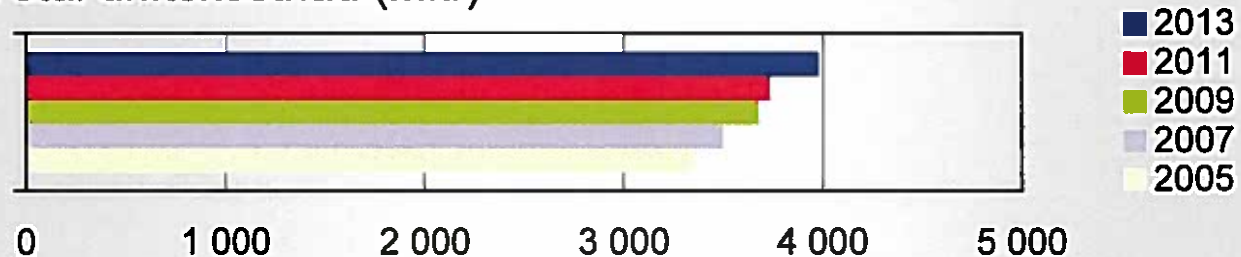
Tidskriftsprenumerationer

Årsverken biblioteksanställda

Total driftskostnad (Mkr)

World Trade Center • Box 70380 • 107 24 Stockholm
Tel: 08-545 132 30 • info@biblioteksforeningen.org
www.biblioteksforeningen.org